

Олександр Гоґун

ЯК “НАРОДНІ МЕСНИКИ” МСТИЛИСЯ НАРОДУ: КОМУНІСТИЧНИЙ ПАРТИЗАНСЬКИЙ ТЕРОР В РОКИ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ВІЙНИ*

З дитинства кінофільмами і книжками про війну в наших головах створили світлий образ партизана: “героя невидимого фронту”, “народного месника”, захисника селян перед звірствами окупантів.

Як не парадоксально, в останні п'ятнадцять років, не зважаючи на це, ставлення до багатьох спірних сторінок історії радянсько-німецької війни змінилося. Її вже дуже багато людей не вважають ні найсвятішою, ні вітчизняною, проте партизани і далі залишаються чи не “найменш запламованими” героями цієї війни.

Уявіть собі шок автора цих рядків, коли під час дослідження історії Української Повстанської Армії довелося зіткнутися з цілим пластом документів, які суттєво корегують образ “героя невидимого фронту”.

Ці матеріали стосувалися насамперед партизан України, але супутні документи дають змогу припустити, що злочини червоних партизан відбувалися чи не на всій території окупованого Радянського Союзу.

“Діяльність цих фашистських недолюдів з нашого боку залишається безкарною”

Партизанський терор був викликаний як ініціативою “польових командирів”, так і політикою Центру. Значна частина населення, особливо в Західній Україні та Прибалтиці, сприйняла німецьку владу як менше зло порівняно з вигнаними комуністами. На думку Кремля, таких “відступників” слід було безжально карати.

Нікого не хвилювало, що нацисти в більшості випадків просто зобов'язали населений пункт “виставити” старосту, бургомістра, певну кількість поліцаїв (зазвичай у розрахунку 1 поліціант на 100 мешканців). Члени сімей поліцаїв були заручниками нацистів – їх репресовували, якщо поліцай перебігав до партизанів. За збір і здачу німцям урожаю відповідав, часто життям, перш за все староста, а потім і все село.

У кожному разі, що б не було причиною співпраці з німцями – страх за власне життя або ненависть до режиму, – вже з літа 1941 року військово-поліцейський і адміністративно-господарський колабораціонізм набув на окупованих радянських землях значного масштабу.

* Переклад з російської.

Цим переймалися керівники радянського партизанського руху. Наведімо характерну “Вказівку НКВС УРСР № 3320/СВ про заходи щодо ліквідації фашистської адміністрації на тимчасово окупованій ворогом території Української РСР від 30 листопада 1941 р.”

“Встановлено, що німецькі загарбники при тимчасовій окупації ними території областей УРСР організовують по селах, містечках і містах свою фашистську адміністрацію (в сільських місцевостях призначають старост, старшин і поліцейських, в містах і міських селищах – голів міськуправ, бургомістрів, комендантів, начальників поліції та інші чини) [...]”

Діяльність цих фашистських недолюдків з нашого боку залишається абсолютно безкарною.

Наші органи, організовуючи і керуючи партизанською, диверсійною та розвідувальною роботою в тилу ворога, не надають достатньої уваги винищуванню місцевої фашистської адміністрації.

Наказую:

1. негайно організувати систематичне, повсюдне, і перш за все в найближчому тилу ворога, винищування фашистської адміністрації та її майна, особливо старост, бургомістрів, керівників поліцейських органів і агентури гестапо.

2. Використовувати для цього всі наявні і знайти нові, додаткові агентурні можливості.

Широко використовувати для цих цілей партизан, диверсійні групи і розвідагентуру [...]

3. З числа наявної агентури всіх відділів і управлінь та коштом нових вербувань створити спеціальні тергрупи чисельністю три-п'ять осіб для виконання завдань із винищування фашистської адміністрації.

4. Скласти план роботи, яким передбачити конкретні об'єкти і виконавців. Ретельно опрацювати вказівку з усім призначеним для виконання цієї роботи оперскладом, після чого вказівку разом з планом повернути мені.

До втілення плану взятися негайно, не чекаючи спеціальних вказівок, регулярно доповідаючи про результати виконаної роботи в кінці кожної п'ятиденки. [...]

Заст. народного комісара внутрішніх справ УРСР полковник Савченко¹.

Документ датовано 30 листопада – в цей час Вермахт стояв під стінами Москви і Ленінграда. Здавалося б, першочерговими завданнями партизанів, підпільників і диверсантів мали б бути удари по комунікаціях і складах супротивника та отримання розвідінформації. Але, як бачимо,

¹ *Органы госбезопасности СССР в Великой Отечественной Войне. – Москва., 2000. – Т. II. – Кн. 2. – С. 371-372.*

репресивні органи навіть 30 листопада 1941 року, коли доля Батьківщини була в небезпеці, турбувалися знищенням “зрадників”.

Надалі ставлення Кремля і Луб’янки до населення, що перебувало під окупацією, аніскільки не змінилося.

До речі, про це свідчить і гучна справа Василя Кононова в Латвії – судили його не за те, що він бився з німцем, а за те, що вбивав мирних жителів, у тому числі вагітних жінок.

На допиті в німецькому полоні восени 1943 року представник від Ставки Головного командування, капітан РККА Олександр Русанов, що два роки працював над організацією партизанського руху свідчив:

“[населення. – О. Г.] грабують... все... за дуже рідкісним винятком [...] підпільники добре законспіровані і їх не так легко знайти. Власне, вони так і коять диверсійні акти, щоб винним виявилось мирне населення.

[...] Мирне населення часто й не знає, чому на нього впали репресії. Тому воно гадає, що це свавілля німців, і озлоблюється.

Із цього приводу існує така думка: якщо населення з відходом Червоної армії не пішло за нею, то воно було не по-радянському настроєним. В усякому разі, це елемент, що вагається. На нього перестають зважати вже тоді, коли при відході за відомим наказом СТАЛІНА належить усе знищувати – заводи, посіви, худобу тощо. Населення, що залишається, позбавляють бази існування. Подальше завдання – не дати створити йому цю базу знову. Тому на допомогу підпільним групам створюють дібрані і навчені диверсійні загони, які перекидають на цю сторону. Головне завдання цих загонів – руйнувати життя, що налагоджується. Одного разу СТРОКАЧ (глава Українського штабу партизанського руху /УШПД/ – О. Г.) так і сказав: «Потрібно зробити так, щоб населення відчуло на своїй шкурі, щоб йому охопив відчай». А тоді його вже легко пропагувати і закликати в ліс.

[...] крім вказаних (завдань. – О. Г.), збір відомостей про ворога і каральні заходи щодо тих, хто співпрацює з німцями.

Завдання їх (партизан. – О. Г.) зводиться до того, щоб, здійснюючи диверсії, викликати репресії, не дати населенню взятися за роботу, тримати всіх у постійному страху. Я думаю, що більшість населення боїться партизанів, знаючи, що кожне слово, кожний вчинок, стаючи відомим партизанам, відтак стає відомим НКВД. Цим і можна пояснити страх населення. Що таке НКВД – усім відомо”².

Те, що партизанів, м’яко кажучи, селяни побоювалися, було відомо ще з радянських часів. Іноді це було помітно в книжках відомого білоруського письменника Василя Бикова, на яких, виросло не одне

² Білас І. *Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953*. – Київ: „Либідь”, 1994. – Кн. 2. – С. 415-417.

покоління радянських людей: “Спонтанна у багатьох випадках боротьба білорусів проти німецьких загарбників була використана більшовиками в політичних цілях. Партизанський рух з самого початку інспірувався і контролювався партійними органами, засланими через лінію фронту чекістськими кадрами, які провадили свою звичайну довоєнну діяльність. Білорусь у цій війні виявилася між вогнем і полум’ям: з одного боку, жорстокістю окупаційної влади, з іншого – не меншою жорстокістю “народних месників” щодо всіх, хто не з ними. Національної волі білорусів до самовизначення, так само, як і самовираження, не брали до уваги; війну з обох боків вели безжальними методами середньовіччя без жодного милосердя до мирних жителів.

Кожний терористичний акт або акт саботажу коштував білорусам сотні і тисячі життів заручників – ні в чому не винних людей, які не могли узяти в руки зброю і на правах мирних обивателів жили в населених пунктах. Сотні білоруських сіл були знищені руками німців тільки тому, що їх знищення було спровоковано партизанами”³.

“Похід у Західну Україну”

Центр наказував вести терор проти антирадянщиків, але прямих вказівок про знищення цілих сіл ми не знайдемо. Навряд чи ми знайдемо інформацію про це і в російських архівах – по-перше, тому що їх ґрунтовно “чистили”, по-друге, тому що багато документів дотепер засекречено.

Зате маса інформації про злочинства “героїв невидимого фронту” міститься в бандерівських документах. І до тих покритих архівним порохом паперів у автора цих рядків більше довір’я, ніж до звітів партизан і “зведень” НКВС – оскільки самі партизани в своїх звітах Центрові, не завжди вірогідно описували те, що відбувається. До того ж, партизанські приписки про чудеса мужності і героїзму стали трохи не притчею серед працівників луб’янського відомства.

Тут потрібна передісторія появи на світ бандерівських документів.

На Волині і українському Поліссі в 1941–1942 роках радянських партизанів було дуже мало, та й ті сиділи тихо і діяли мляво – займалися передовсім розвідувальною діяльністю.

Але на межі 1942/43 років в Москві вирішується: частину партизанських загонів Білорусі, Росії і Північно-Східної України передислокувати до Західної України.

Одночасно ОУН – Організація українських націоналістів (бандерівців) ухвалила створити в Західній Україні Українську Повстанську

³ Дуда А., Старий В. *Буковинський Курінь в боях за українську державність. 1918–1941–1944.* – Київ–Черніці, 1995. – С. 126.

Армію (УПА). Рішення було виконано, і навесні–влітку 1943 року велику частину території Волині вже контролювала УПА. Зрозуміло, що радянські партизани намагалися зайняти територію “повстанських республік”.

Про те, до чого це призвело, повідомляють доповіді керівників тилу Військових округів УПА. Ці доповіді складали для керівництва УПА: тобто не задля пропаганди (навіщо бандерівських командирів ще пропагувати?), а для того, щоб повстанці чітко уявляли, що відбувається, в якому районі бойових дій. Тому факти, представлені в цих звітах, можна вважати цілком вірогідними.

Обсяг статті диктує необхідність цитувати лише малу кількість повідомлень.

1943 рік: серпень

“Костопільщина [...]”

Червоні партизани знаходяться в Цуманських і Оржевських лісах і звідтам час до часу роблять напади на західні села Дераженського району, виключно в цілях грабунку [...] Від червоних населення так само тікає, як і від німців [...]

Столинський надрайон [...]

2. Давидгородський район [...] Щодо большевицьких партизан – то населення їм активно протиставляється. Однак большевики, маючи тут свободну руку, бо не мають загрози від німців, роблять собі, що тільки їм завгодно, а тому що населення їм протиставляється, грабують і терором змушують їх підпорядковуватися [...]

Села, положені на захід від Горині, є всецільно під терором большевиків [...]

4. Висоцький район [...]

Другий штаб (загону. – О. Г.) ім. Котовського є в селі Велюги [...] Ця група дуже грабує населення, через що її люди дуже ненавидять, як грабіжників і п'яниць [...]

В деяких селах Столинського і Висоцького районів, де стояли наші відділи, по їх відході большевики тероризували населення. Наприклад, в селі Бутові прив'язали людей до кінських сідел і тягали по полі, говорячи: «то за те, що кормили сікачів»⁴.

1943 жовтень–листопад

“Район «Дунай» [...]”

На село [Крапилівку] напали вночі червоні банди в більшій кількості ограбили, спалили і вбили притому 183 наших селян [...] Село Дерть окружили, ограбили (забрали до 300 шт. худоби). Тут зловили одного селянина, посадили на могилу і підірвали її. ЗХІ знову напали на с.

⁴ Літопис УПА. Нова серія. – Київ–Торонто, 1999. – Т. 2. – С. 244–248.

Борове, допалили господарства, які залишалися ще німцями неспалені, та вбили до 20 селян [...]”⁵.

1943 рік: грудень

“Дераженський район [...]”

Червоні часто нападають на село Руда-Красна, Жобринь, кол[онії] Михайлівку і Перелисянку. Вони також граблять населення [...]”

Людвипольський район [...]”

Більшовицькі банди часто нападають на села Хотинь (не плутати з Катинню або Хатинню. – О. Г.), Бистрічи, Великі Селища, Маренін, Більчаки, Усте, Поташня, Антолін і Білашівка. Вони палять господарства, граблять та палять людей (sic!!! – О. Г.) [...]”

Сарненський надрайон [...]”

Район Рокітно [...]”

[...] в терені перебуває велика сила комуністів, які нападають часто на села, палять поодинокі господарства і вбивають людей [...]”

19.XI червоні партизани зайняли села Тювковічі і Білу, селян вигнали з їхніх хат та зайняли мешкання [...]”

Район Володимирець [...]”

Більшовицькі банди перебувають біля села Хіночі. Крім місцевої банди, на села нападають переходові банди. Населення сильно пограбоване. Появляються заразливі недуги”⁶.

І таких документів у цій збірці ще дуже, дуже багато. Читаючи опис дій “героїв невидимого фронту” дивуєшся з їх різноманітності: “грабують, палять, вбивають”, або “вбивають, грабують, палять”. Можливі ще варіанти: “вбивають, палять, грабують” або “палять, грабують, розстрілюють”. І так далі.

В цих же звітах поряд наведено описи дій німецької окупаційної адміністрації і поліції. Читаючи все це, спочатку не розумієш, чим відрізнялися дії окупантів від дій партизан. Потім усе ж таки можна простежити різницю: терор і розбої нацистів були відносно впорядковані, а комуністи часто коїли злочини хаотично. Та і в полон, на відміну від німців, не брали.

Трагедія Старої Рафалівки

А ось опис партизанського беззаконня очима потерпілої. Наведемо розповідь мешканки Луцька – Р. Г. Сидорчук (1924 року народження), що зустріла окупацію на Волині у великому селі Стара Рафалівка. Це містечко в Рівненській області знищили червоні партизани 13 жовтня 1943 року – якраз у розпал війни між бандерівцями і комуністами. Але репресії партизанів проти населення почалися ще 1942 року, тобто до

⁵ Літопис УПА. Нова серія. – Київ–Торонто, 1999. – Т. 2. – С. 302.

⁶ Там само. – С. 251-258.

розгортання УПА, коли партизани почали тероризувати людей, силоміць загнаних в колабораціоністську поліцію:

«[...] В лісах довкола Старої Рафалівки незабаром заворушилися червоні партизани. Вони базувалися десь біля сіл Галузії і Серхів Маневицького району. Часто навідувалися в наше містечко. Називали себе партизанами Дядька Петі (полковника Антона Бринського. – О. Г.), а ще – петрівцями. [...] Бандерівців [...] ми [...] не бачили до 1943 року [...] Тому червоні партизани були єдиним об'єктом нашої уваги і нашого захоплення. Ми зустрічалися з ними, допомагали їм продовольством.

Добрі наші відносини з петрівцями закінчилися, як тільки вони увійшли до сили. Почалося з того, що партизани Дядька Петі узялися «вершити суд» над сім'ями, хлопці з яких опинилися в шуцманах. Тоді з тієї ж причини вчинили дику розправу над сім'єю Пасівичів. [...] Старшого Пасівича убили відразу. Потім, на очах у матері, згвалтували старшу дочку, Лізу. І всіх постріляли. В стару Пасівичиху, Палажку, в матір тобто, яка на все це повинна була дивитися, всадили під кінець три кулі. Але Пасівичиха якось вижила і прожила ще років 20. Розказувала, хто все це вчинив.

Також розправилися вони і з сім'єю Яновіцької Марії, у якої тільки молодший хлопець залишився, і з сім'єю Паламарчуків [...] Всього дітей в сім'ї було семеро. Сини Іван (він в шуцмани пішов) Андрій, Георгій і дочки Надя, Клава, Юля, Віра [...]

А поряд з цим велися і звичайні розбої. Не дай чого партизанам, – життя віддаси. У старого Лазаря, жив такий в містечку, сім'я була велика, – штани з корту забирали. А він: «Не дам, це мені на смерть!» Вистрілив якийсь лиходій: «ось тобі, дід, смерть». Я для себе перешила пальто покійної матері. Прийшли «віддай!» – говорять. Прошу: «воно ж одне у мене, останній одяг!» Але було марно благати. Коли таке почалося, повинні ми були ховатися від петрівців гірше, ніж від бандитів.

В 1943 р. прийшли в Стару Рафалівку бандерівці. Ми тривожилися, оскільки хто його знав, навіщо і що від них чекати. Але нікого, бачимо, не чіпають. [...]

Потім залишили з своїх 16 чоловік гарнізон, та й пішли кудись. [...]

Якось рано вранці розпалюю піч, чую, ніби постріл десь. Потім батьків крик: «Тікайте, ховайтеся на пасіці!»

А стрільба вже з усіх боків. І горить вже. Ми сховалися, а Галі (сусідська дівчинка. – О. Г.) немає. І дядька мого нема, він ще раніше пішов до хліва худобу пасти. Батько мені говорить: «Виглянь, може десь тут». Я вилізла. Бачу, біжить Галя. Кошки попереду себе з котенятами несе. Я їй: «сюди!». А вона махає руками: «почекай, зараз!» опаленівши зі страху. Понесла котенят до хліва. А через деякий час звідти такий крик жахливий, що не передати.

Коли все вже заспокоїлося, взнали: це петрівці оточили Стару Рафалівку і повели «бій з бандерівцями». Бандерівців убили декількох, а містечко наше, вважай, повністю знищили. І людей ні в чому не винних убили, не скажу навіть скільки. Галю живцем у вогонь кинули. Обгорілий труп дядька знайшли ми біля хліва. А на дворі і біля будинку, – теж згорілих, – ще шість трупів тих, хто шукав собі, де міг, порятунку. В нашому господарстві уцілів тільки льох. В ньому знайшли Олежку (сусідську дитину. – О. Г.). Був в новеньких, бабцею зшитих черевичках і з розпоротим багнетом черевцем. Мати його у іншому місці ховалася.

Врятувалася. Сказали їй про сина. Прибігла, забрала. Як зараз бачу, несе в оберемку Олежку, а кишки у нього з живота випали, волочаться по дорозі, плутаються у матері під ногами. Вона ж і не помічає нічого, розум від горя втратила.

Такого Стара Рафалівка за все своє існування, напевно, не знала. А червоні зігнали всіх, хто уцілів і на очі потрапив, розгрібати насипаний бандерівцями курган (пам'ятник загиблим за незалежність. – О. Г.). Повинні були голірuch, хай і кров з-під нігтів, розгрібати, хоч зубами гризти і жменями розносити, поки рівним те місце не стало. Потім всіх, хто розгрібав, розстріляли [...]

Залишилося від містечка село в декілька будинків [...]

Петрівці знали, в якій хатині чим можна поживитися, як і те, що основні сили УПА тоді її залишили, і, тому, можна було показати свій «героїзм». Такими вони мені і запам'яталися, ті петрівці: на конях, п'яні, завжди готові нещадно вбивати «ворогів і зрадників народу» та грабувати «в ім'я перемоги над фашизмом»⁷.

Можна б було подумати, що журналіст Боярчук якось перебрехав розповідь пані Сидорчук. Проте знищення села Стара Рафалівка підтверджується іншим джерелом – доповіддю політичного референта Військової округи УПА “Заграва” за жовтень 1943 року: “Большевики [...] Зробили наскок на Стару Рафалівку, яку спалили. Вбили 60 осіб, з того 8-х з рай[онового] активу [...] Грозили карою смерті за підтримку УПА”⁸.

Оцінімо “точність” партизанського терору – спалено велике село, убито 60 осіб. З них тільки 8 (13,3%) – члени ОУН.

Імовірно, і в інших випадках убиті й замучені чоловіки, жінки та діти в партизанських звітах чудовим чином перетворювалися на “знищених націоналістів, поліцейських і зрадників батьківщини”.

А полковнику Антону Бринському 4 лютого 1944 року, тобто через два з половиною місяці після того, як його головорізи знищили Рафалівку, надали звання Героя Радянського Союзу.

⁷ Боярчук П. Трагедія Старої Рафалівки // *Волинь (Луцьк)*. – 1992. – 4 серпня.

⁸ *Літопис УПА. Нова серія*. – Київ–Торонто, 1999. – Т. 2. – С. 272.

Колода у власному оці

Про злочини і грабунки партизан свідчать і радянські документи.

Лаврентій Берія 23 січня 1943 року надіслав главі Центрального штабу партизанського руху Пантелеймону Пономаренку, а разом і Сталіну, наступний документ:

“НКВС СРСР повідомляє одержане від свого співробітника, що знаходиться в тилу супротивника в районі Рівного, УРСР, наступне донесення:

«Особовий склад 12-го батальйону Сабурова займається розгулом, пияцтвом, тероризує і грабує радянсько налаштоване населення, у тому числі навіть родичів своїх бійців.

На мої претензії комбат Шитов і комісар обіцяють припинити цю антирадянську роботу, але діють нерішуче, прагнучи прикривати осіб, що займаються бандитизмом (sic!!! – О. Г.). Роблю нові спроби добитися перелому, прошу впливати через Сабурова”⁹.

Як бачимо, обурення викликає терор проти радянськи налаштованого населення. Оббирати і знищувати інші категорії громадян не заборонялося або, як було показано вище, рекомендувалося.

Проте Сабурову і це все зійшло з рук. До того моменту партизанський ватажок уже був Героєм Радянського Союзу (надали 18.05.1942), а після описуваних у спецповідомленні подій він “відпартизанив” ще рік і перейшов працювати в НКВС.

З 1954 року Олександр Сабуров став начальником Головного управління Міністерства внутрішніх справ Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Потому був депутатом Верховної Ради СРСР 2–4-го скликань. Помер 15 квітня 1974 року, похований на елітному Новодевіч’єму кладовищі в Москві. Ім’ям “Героя” названо вулицю в Чернігові. Погодьмося, непогана кар’єра перевертня в погонах. Його нинішнім колегам з МВС РФ у Сабурова тільки вчитися і вчитися.

На жаль, обсяг статті обмежує цитування подібних матеріалів, проте нагадаю, що подібні документи і відомості я знаходив і про інші великі партизанські загони України: Одухи, Мірошника, Ковпака.

Масштаб партизанського терору

На жаль, нормальні підрахунки знищених партизанами колабораціоністів, учасників ОУН-УПА і мирних жителів не ускладнені, а просто неможливі. Не існує комплексу документів, що відображають хоча б відносно повну картину партизанського комуністичного терору в 1941–1944 роках.

⁹ Білас І. Вказана праця. – С. 362-363.

Але деякі дані все ж таки можна навести. Наприклад, на засіданні УШПД 3 квітня 1943 року в Москві Микита Хрущов заявляв: “Рейди [партизан] дають позитивні результати і в тому сенсі, що вселяють страх у нестійкі елементи з українців і росіян, що мешкають на окупованій території та які б хотіли піти на змову, але бояться розправи з боку наших загонів”¹⁰.

Як бачимо, Центр прямо наказував партизанам здійснювати терор і часто був задоволений результатами розправ “народних месників”.

Згідно з довідкою УШПД на ім'я Сталіна, партизанські загони України, що мають зв'язок із Центром, в період з липня 1942 року по 1 квітня 1943 року знищили 6672 старост, поліцаїв та інших “зрадників Батьківщини”¹¹.

Імовірно, що на окупованій території прямими жертвами “народних месників” стали десятки тисяч радянських громадян, адже тільки за перший рік загони, підлеглі УШПД убили таку кількість “зрадників”. При тому, що партизанський рух набув найбільшого розмаху не в 1942/43, а в 1943/44 роках. Та й більшість кадрів радянських “народних месників” дала не Україна, а Білорусь і Росія. В Прибалтиці, Західній Україні та Молдавії місцевого прорадянського партизанського руху практично не було.

Цим країнам і регіонам, можна сказати, в цьому сенсі пощастило.

Навіть коли населення СРСР виявилось в умовах окупації ворожим тоталітарним режимом, радянське керівництво, замість того, щоб якось полегшити долю десятків мільйонів людей, у черговий раз продемонструвало “підданам” довжину своїх рук.

А після війни. Не знаю, чим займалися партизани і партизанські ватажки Білорусі і Росії, а в Україні вони влаштувалися на „чистеньку” роботу – пішли в НКВС-МВС і НКДБ-МДБ УРСР – боротися з “бандитизмом”. Тобто душити національно-визвольний рух українців.

Глава українського штабу партизанського руху Тимофій Строкач очолив МВС УРСР. Після війни він написав спогади: “Наш позивний – «Свобода»”. Волелюбний Строкач, у 1945–1950 роках керуючи боротьбою з “бандитизмом”, рік за роком підписував зведення, в яких кількість убитих і полонених повстанців чомусь (не знаю, чому) завжди у декілька разів перевищувала кількість зброї, одержаної при проведенні операцій. Це НКВС-МВС України створило так звані “спецгрупи” псевдобандерівців. Під виглядом націоналістів вони уломлювалися в українські села, грабували, мучили і вбивали селян, щоб перекласти вину на повстанців. До речі, багато хто з бойовиків цих “спецгруп” були колишніми червоними партизанами – ковпаківцями. Якщо їх долучали до такої діяльності, значить для них терор проти мирного населення був уже знайомою “роботою”. Село спалити – справа звична.

¹⁰ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 57. – Оп. 4. – Спр. 189. – Арк. 13.

¹¹ Там само. – Арк. 80.